

BOEK BESCHOUWING.

De oorzaken en gevolgen der ongezondheid van eenige gevangenissen en hospitalen op Java, met een plan van het terrein en de gebouwen aan de "Waterplaats" te Batavia en tabellen, door Dr. C. SWAVING, Eersten Stads-Geneesheer te Batavia, thans met verlof in Nederland. Uitgegeven ten voordeele van het Parapattan Weezen-Gesticht te Batavia. Delft, J. WALTMAN JR. 1865, 177 pag. 8°.

In bovengenoemd geschrift levert Dr. SWAVING eene uitvoerige hygiënische studie, die, in den tijd waarin het geneeskundig Staatstoezigt voor Nederland wordt voorbereid, aandacht verdient.

Zij bevat toch niet slechts vele wenken en opmerkingen — aan eigene ervaring en persoonlijk onderzoek ontleend — betrekkelijk de hygiënische voorwaarden, die voor openbare gebouwen moeten worden gesteld zoo men een excessief sterftecijfer van de bewoners binnen normale grenzen wil zien teruggebracht, doch doet ook door de verkregene uitkomsten de noodzakelijkheid kennen, die er voor Nederlandsch Indië, niet minder dan voor Nederland, bestaat aan hygiënisch geneeskundig Staatstoezigt. Schrijver heeft zijn onderwerp, dat met innige overtuiging is behandeld, in de navolgende Hoofdstukken verdeeld:

I. Beschrijving en beoordeeling van de Waterplaats te Batavia met eene situatie-teekening. Idem van het Kettingganggers-kwartier, de Stads-gevangenis en het Stadsverband.

II. Onderzoek naar de oorzaken der sterfte, van 1839—1859, onder de veroordeelden tot dwangarbeid, op de standplaatsen Batavia, Weltevreden, Meester Cornelis, Soekaradja, Samarang, Soerabaja en Ambarawa (Willem I).

III. Genomene gezondheidsmaatregelen te Batavia: *arbeid, drinkwater, vleeschvoeding, acclimatisatie.*

IV. Over malaria of ongezone lucht in het algemeen.

V. Verschijnselen van malaria-vergiftiging, waargenomen van 1849—1859, onder de veroordeelden tot dwangarbeid te Batavia, als: koorts, dysenterie, beri-beri enz.

VI. Bijzondere ziekten.

VII. Bijlage, als: gevolgtrekkingen der Société de Chirurgie te Parijs, naar aanleiding harer discussie over hygiëne en salubriteit der hospitalen. Verschillende tabellen, waarvan vele de beri-beri nader toelichten.

Hoezeer de schrijver zijn geschrift hoofdzakelijk heeft bestemd om tot voorlichting te dienen van het administratief gezag, en bouwkundigen in Nederlandsch Indië, en bij hen door het zoo krachtig argument der feiten, alzoo op nauwkeuriger toezigt en verbetering aan te dringen, meenen wij evenwel dat zijn arbeid ook genoeg belangrijkheid bezit voor Geneeskundigen, om een zakelijk referaat daarvan in ons Tijdschrift te kunnen regtvaardigen.

Hiertoe nu willen wij uit de veelheid der door hem behandelde zaken een en ander resumeren.

Uit het genoemde geschrift blijkt allereerst dat terreinen en gebouwen te Batavia, genaamd de Waterplaats, Stad-gevangenis en Stads-verband, in den ongunstigsten hygiënischen toestand verkeeren, zoodat de ontzettende sterfte aldaar van 21—70 pCt., zich hieruit laat verklaren.

Deze zoo gewigtige sterfte-oorzaak, zegt schrijver, is te lang voorbijgezien of veronachtzaamd. Wel noopte zij, in 1846, de Regering tot het instellen van een onderzoek, doch daarbij werd, helaas, aan den invloed van ligging en inrigting der standplaatsen en gebouwen de minste, of volstrekt geene aandacht geschonken, terwijl men in het opsporen van andere, zeer zamengestelde, waarschijnlijke, onbekende of geheel hypothetische ziekte-oorzaken, zich verloor.

De resultaten van dit officieel onderzoek en de, naar aanleiding, hiervan door de Regering genomene sanitaire maatregelen, konden daarom geene betere uitkomsten geven. Het sterftcijfer was en bleef verre boven het normale peil der ongunstigste hospitaalsterfte in Europa.

Schrijver meende daarom, als Geneesheer dier inrigtingen, zijne aandacht hoofdzakelijk te moeten wijden aan de ligging en inrigting der genoemde verblijven, en hij kwam daarbij tot de onwankelbare overtuiging: *dat vergiftiging door huis- en erf-malaria aan het ongunstig ziekte-karakter en het ontzettende sterftcijfer aldaar ten grond liggen.* Hierop berust dan ook, volgens hem, de *beri-beri-ziekte*; hieraan sterven, gelijk hij zegt, duizende Inlanders en Chinezen, vele Europeanen, burgers zoowel als militairen.

Zie hier de stelling, die SWAVING in zijn geschrift op den voorgrond stelt en waarvan hij het feitelijk en logisch bewijs tracht te geven.

Hiertoe levert hij allereerst (I) eene beschrijving en beoordeeling der bedoelde terreinen en gebouwen, geobjectiveerd door eene gedetailleerde en fraai gelithographieerde situatietekening (schaal van 10' op 1'') en waaruit ten duidelijkste blijkt, dat de ligging en inrigting dier gebouwen allezins overeenkomst bezitten met het zoo te regt beruchte Buiten-Gasthuis onzer hoofdstad; d. i. dat zij zijn geplaatst te midden van en als ingesloten door moeras, omgeven door eene afgedamde, in hare strooming en uitwatering belemmerde gracht (Molenvliet en Secreetgracht), waarvan het water oeconomisch wordt gebruikt, dat de bestaande putten door grondwater verontreinigt, en ook den grond waarop de gebouwen zijn opgetrokken, infiltreert. Hierbij komen dan verder: overbevolking, ondoelmatige inrigting, gebrek aan ruimte, lucht, licht enz.

De onder den invloed eener tropische hitte aldus welig zich ontwikkelende huis- en erf-malaria zijn, volgens schrijver, de vergiftige pijlen waardoor aldaar duizende offers worden geveld.

Het ligt buiten ons bestek hem te volgen in de bijzonderheden dezer topographische schets van het Kettinggangers-kwartier, de Stads-gevangenis en het Stads-verband, waartoe wij naar het geschrift zelve moeten verwijzen.

Naar aanleiding dier schets evenwel treedt hij in een onderzoek der sterfte onder de veroordeelden tot dwangarbeid op Java.

Uit den aanvang van Hoofdstuk II blijkt nu, even als op pag. 34 (I) en pag. 84 (III), dat er een verschil van meening bestaat omtrent die sterfte-oorzaken, tusschen andere deskundigen en den schrijver, waarom hij hier meer in het bijzonder de aandacht vestigt op die sterftcijfers ten bewijze vooral dat de tot 1860 door de Regering daartegen genomen maatregelen hierop zonder invloed zijn gebleven.

Hieruit blijkt:

1°. Dat de sterfte onder de veroordeelden aan de Waterplaats te Batavia tot 1860

nagenoeg gebleven is, zoo als in 1846, toen van Regeringswege bekend gemaakt werd, dat om het cijfer van 500 in een jaar voltallig te houden, er 600 bijgebracht moesten worden (pag. 39).

De *sterftevermindering* toch gedurende de *laatste* jaren moet, volgens den schrijver, niet toegeschreven worden aan verbeterde hygiënische verhoudingen van het onderwerpelijke terrein "de Waterplaats" en der gebouwen aldaar, maar aan de *onjuiste zamenstelling der statistiek*, daar de bevolking van Weltevreden en Meester Cornelis, beide *gezonde* standplaatsen (pag. 40 en 41), gebracht is bij die van de Waterplaats; voorts aan de *vermindering der sterkte*, die in de laatste jaren verre beneden het cijfer van 500 gedaald was; eindelijk *aan de evacuatie der beri-berilijders*, die vroeger aan de Waterplaats kwamen te sterven. En toch stierf aan de Waterplaats, volgens tabel n°. 3, van af Januarij 1857 tot 1° September 1860 jaarlijks 77.28 pCt. bij eene gemiddelde sterkte van 152 'smaands, terwijl daarentegen de sterfte te Weltevreden en Meester Cornelis, van het dubbele getal (pag. 41) slechts 2.76 pCt. bedroeg!!

Het onvoldoende der genomene maatregelen tracht schrijver verder nog aan te toonen, door ook te wijzen op de sterftecijfers en voorkomende ziekten buiten Batavia.

2°. Dat de sterfte te Soekaradja, van af 1817—1855, 20.42 pCt., of 1142 van eene sterkte van 5593 bedragende, in de laatste 9 jaren grooter was dan in het eerste 30jarig tijdvak; tot verklaring waarvan opgemerkt wordt, dat de gebouwen, bestemd voor 250 menschen, niet in evenredigheid voor 600 werden uitgebreid. Als de meest voorkomende ziekten worden opgegeven *koortsen, diarrhé, dysenterie*, enz.

3°. Dat de gemiddelde sterkte te Samarang, die in 1849 geheel was uitgestorven aan malaria-vergiftiging, in 1858 ook nog, volgens de rapporten, daaraan lijdende was (pag. 47).

4°. Dat de sterfte te Soerabaja, tusschen 1847 en 1858, nagenoeg dezelfde gebleven is, te weten 24.36 pCt., ofschoon dat cijfer bij vermindering der *sterkte* wel eens tot 7.45 pCt. *tijdelijk* gedaald was.

5°. Dat de sterfte op Willem I — 1516 Rijnlandsche voeten boven zee gelegen, in een gezond bergachtig oord, — van 1844—1858, van 43—30 pCt. afgewisseld heeft, naar mate de *sterkte* toe of afnam; terwijl toch de Inlandsche soldaat aldaar in het garnizoen gezond leefde.

De schrijver geeft eene treurige beschrijving van het gebouw voor de veroordeelden aldaar (pag. 50).

Het is duidelijk dat hij alleen feiten, uit officiële bronnen; zoo kort mogelijk bij elkander heeft willen brengen, om aan te toonen dat de in 1846 genomene maatregelen der Regering, op voordragt van het Geneeskundig Bestuur, geene vermindering van sterftecijfer, en geene verandering in de ziekteverschijnselen der malaria-vergiftiging, op de verschillende standplaatsen van Java, hebben teweeggebracht; reden waarom hij de meening is toegedaan van hen, die het excès der sterfte aldaar toeschrijven aan *locale invloeden*, en hij de meening krachtig bestrijdt van degenen, die daarvoor andere oorzaken, als: acclimatisatie, periode de latence, heimwee, atmosphaerische invloed, lange zeereizen, opiummisbruik, gemoedsaandoening, aard van den arbeid, reglementaire voeding, enz., hebben aangenomen (pag. 54—60).

Alle deze oorzaken toch, blijken in *ruime en gezonde gebouwen* van geenerlei invloed te zijn geweest, gelijk de sterftecijfers van Weltevreden, Meester Cornelis en andere *gezonde standplaatsen*, bewijzen; (zie tabel 3 en 7).

Zie hier wat schrijver in Hoofdstuk II vermeldde.

Het is ons daarbij gebleken, dat het hem levendig voor den geest stond, hoe hij, van af 1852—1860 (pag. 34, 39, 55 en 154) heeft blootgestaan aan verschillende aanvallen, ter oorzaak dezer door hem uitgebragte meening. Wij, die onbekend zijn met de

voor den schrijver zoo treurige bijzonderheden der door hem besprokene hospitaal- of sterftekwesitie, en die ook het *Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* niet voor ons hebben (waarin hij vooral, zeer ten onregte, moet zijn hard gevallen door den Chef van de Burgerlijke en Militaire Geneeskundige Dienst — Hoofd-Redacteur van dat tijdschrift — [omdat hij, tegen diens meening in, de *landsgebouwen aan de Waterplaats standvastig bleef afkeuren*), wij willen, met het oog hierop, den schrijver de te groote uitvoerigheid zijner mededeelingen daarom ten goede houden, hoezeer wij anders hadden gewenscht dat hij de uitkomsten zijner ervaring, in dit opzigt, wat beknopter had medegedeeld. Wij willen schrijver nogtans hieraan zijdelings herinneren, omdat hij later zegt (pag. 139): „elders zullen wij afzonderlijk onze aantekeningen omtrent de beri-beri tot een afgerond geheel zamenstellen, want iets naders van *die* ziekte te vernemen, kan voor deskundigen wel belangrijk zijn, *ofschoon het niet betwijfeld kan worden dat beri-beri een verschijnsel is eener intense malaria-vergiftiging.*”

In Hoofdstuk III doet de schrijver verder opmerken, dat vrijstelling van den arbeid in het zeewater, zuivering van drinkwater, ruimere vleeschvoeding, enz., de sterfte aan de Waterplaats *niet* hebben verminderd. Alle voorzorgsmaatregelen op te noemen, die genomen werden om de ontzettende sterfte in de genoemde gebouwen te voorkomen, zegt hij, zoude ons bestek overschrijden; maar *dit* is zeker, dat de veroordeelde te Batavia *alles* kreeg wat hem nuttig konde zijn in dit opzigt, *behalve een gezond verblijf en gezonde lucht.*

Voorzeker kunnen er bij eene plaatselijke overmaat van sterfte ook *individuele* en *andere* ziekmakende oorzaken dan ongezonde lucht bestaan; maar men bedenke, dat het hier eene onnatuurlijke sterfte geldt eene van 50 à 60 pCt. 's jaars. Bij het Nederlandsch Indisch leger, stierf toch op Java en Madura, van 1848—1859, 3.95 pCt.; op de kustplaatsen 4.53 pCt., en in de binnenlanden 2.96 pCt. van de Inlandsche soldaten.

In geheel Nederlandsch Indië was de sterfte onder de Inlanders, bij het leger, van 1853—1859, 2.80 pCt., even als bij de veroordeelden te Weltevreden en Meester Cornelis, zoodat de *individuele* voorbeschiktheid van den veroordeelden te Batavia enz. *moet* worden toegeschreven aan *bijzondere* oorzaken, d. i. aan *localen invloed, overbevolking, luchtbederf, malaria-vergiftiging.*

Dat Batavia's *lucht* ongezond is wordt door hem niet weersproken, maar hij wijst daarbij op de enorme sterfte onder de veroordeelden te Willem I; op de Europeanen, die in ruime woningen aan de Waterplaats gelegen gezond leven; op de ongezondste streken, die nabij de gestichten voor de veroordeelden gelegen zijn, en waar de sterfte onder de Inlanders, bij epidemiën, het cijfer van 10 pCt. der sterkte toch niet overschrijdt; op het gemiddelde sterftecijfer der Bataviasche bevolking aan het moerassig strand wonende, dat 6 à 7 pCt. bedraagt; en, dat het geringste sterftecijfer onder de veroordeelden niet, zoo als bij de Europeanen, afhing van de gezondste maanden, maar van een afnemend sterktecijfer (pag. 71, 72).

Nog iets, veroordeelden die *buiten* dit kwartier dienst deden, zelfs *nabij* de Waterplaats, stierven niet zóó buitengewoon.

Waarlijk, het zijn niet *klimaatinvloeden* die de veroordeelden deden sterven, of andere oorzaken; *maar het zijn de huis- en erf-malaria die hen vergiftigen.* Deze uitspraak steunt op zijne ervaring in de verschillende openbare en particuliere gebouwen, die hij op pag. 36, 73 en 74 heeft genoemd.

Vervolgens geeft schrijver eenige beschouwingen over den aard, de genesis, in- en uitwerking op het menschelijk ligchaam, van malaria en van wat in het algemeen ongezonde lucht wordt geheeten, terwijl hij in het bijzonder de algemeene verschijnselen en bijzondere ziektevormen bespreekt, waartoe malaria-infectie aanleiding geeft (IV—VI).

Hij stemt het toe dat het voor als nog geheel onbekend is, waarin het wezen van het toxicum malaricum bestaat, doch hij is geneigd met de het laatst uitgesprokene en meest waarschijnlijke meening bierover in te stemmen, dat namelijk de toxische inwerking nu eens aan schadelijke gassen en veranderde luchtmenging, dan weder aan microscopische en vlugtige parasiten, van plantaardigen of dierlijken aard, moet worden toegeschreven.

De verschillende ziektevormen waartoe malaria-infectie aanleiding geeft, zijn daarbij afhankelijk van de *kwaliteit* en *kwantiteit* der ingeademde malaria. Doch zegt hij, te regt, even goed als wij zonder het scheikundig bewijs strychnine-vergiftiging met de grootste waarschijnlijkheid erkennen, met even betrekkelijke zekerheid kan men eene malaria-vergiftiging diagnostiseren, zonder den aard van het vergif te hebben aangetoond.

De geschiedenis aan de Waterplaats te Batavia verbonden, is, zegt hij, met het oog op de verschijnselen, de oorzaak en de bronnen van malaria-vergiftiging, zeer leerzaam voor Geneeskundigen, vooral voor het administratief gezag en vele bouwkundigen in Indië; en diegenen onder de laatstgenoemden, welke de inwerking der zonnestrallen — die miasmata neutraliseren — schadelijk achten; die 20 kubieke ellen ruimte voor iederen lijder voldoende meenen; die gebrek aan oppervlakte meenen te kunnen vergoeden door een hoog dak; die geen onderscheid maken tusschen kunstmatige en natuurlijke luchtverversching; die gebouwen voor 600 menschen *dig*t naast elkander plaatsen; zij mogen, om tot helderder denkbeelden te kunnen komen, de discussie lezen die over de hygiëne en salubriteit der hospitalen in 1865 te Parijs plaats had in de Société de Chirurgie!

De moeras-vergiftiging openbaarde zich hoofdzakelijk door koortsen, buikaandoeningen en beri-beri. Van de 10,814 behandelde lijders bijv. behandelde schrijver er 5016 aan verschillende koortsvormen, hiervan overleden er 477; vele koortsen gingen over in dysenterie. De ruimte, ons toegestaan, veroorlooft evenwel niet schrijver te volgen in zijne uitvoerige en niet onbelangrijke klinische mededeelingen, betrekkelijk de door hem waargenomene verschijnselen van moeras-vergiftiging; dit evenwel willen wij op teekenen, dat, volgens schrijver, milthypertrophie geen noodzakelijk element is der malaria-ziekte, hoezeer spontane miltrupturen op Batavia dikwerf voorkomen; alsmede, dat ook beri-beri, volgens hem, zeer zeker niets anders is dan chronische malaria-vergiftiging.

Aan deze laatste ziekte behandelde hij 400 lijders, met eene afwisselende sterfteverhouding van 20—95 pCt.; al naarmate de *cumulatie van onzuivere lucht, door overbevolking*, of andere oorzaken, buiten en binnen het gebouw, afnam.

Het eindresultaat van zijn onderzoek is dit, dat het tijdig verlaten van de Waterplaats voor de veroordeelden eene sterftevermindering ten gevolge zoude hebben van 77—2 pCt. (zie tabel n°. 3); of, met andere woorden, aan de Waterplaats te Batavia komt de veroordeelde tot dwangarbeid te sterven, bij eene gemiddelde sterkte van 160 man, trots alle artseneijen, of alle maatregelen die Geneesheeren kunnen nemen, en trots de herhaalde inspectiën en zorgen der verschillende administrative besturen!

Onder de bijlagen, aan het einde van het besprokene geschrift voorkomende, vindt men nu voorts eenige tabellen, die de behandelde ziekte- en sterftestatistiek nader toelichten.

Uit de vier eersten daarvan ontleenen wij het navolgende:

1°. Dat, van 1839—1860, van de 23,715 verpleegde veroordeelden aan de Waterplaats, 16 pCt. overleden zijn (pag. 39).

2°. Dat van eene sterkte van 4902 veroordeelden, van af 1848—1860, nagenoeg 41 pCt. overleden is.

Bij eene *jaarlijksche* berekening valt de *ware* sterfte-oorzaak en het *ware* sterftecijfer

minder in het oog, het zoude dan, gemiddeld, slechts 18 pCt. bedragen; zij komen evenwel beter uit in de verhouding der sterfte *tot de gemiddelde maandelijksche sterkte*. Deze nu was, van 1851—1860, 31 pCt. jaarlijks; of volgens tabel 4, van 1° Julij 1851 tot 1° Julij 1860, 30.36 pCt.

De natuurlijkste berekening is zeker die, welke over een groot getal jaren loopt, zoo zegt schrijver op pag. 106, dat van 1° Januarij 1855 tot 1° September 1860 aangebragt zijn 1938 lieden, waarvan 816 — nagenoeg alle van de Waterplaats, het hoofdstation — overleden zijn, en waarvan 948 nagenoeg die, van Weltevreden en Meester Cornelis ontslagen werden, over bleven, zoodat daaruit op te maken is, *dat zij, die in het hoofdstation bleven, alle kwamen te sterven en slechts de andere in het leven bleven*.

3°. Dat gemiddeld iedere zieke veroordeelde, van 1852—1858, ruim 21 dagen in het Stads-verband doorbragt. De schrijver berekent (pag. 105) over 20 jaren 474,300 verpleegdagen, met een verlies van 3802 overledenen, zoodat voorzeker dan ook uit een *finantiëel* oogpunt beschouwd, het wenschelijk is dat paal en perk gesteld worde aan de malaria-infectie aldaar.

Referent zoude dan ook van oordeel zijn, dat de uitgaven voor een (Burgerlijk) Geneeskundig Inspecteur over het gevangenis- en hospitaal-wezen in Nederlandsch Indië zeer spoedig tiendubbel vergoed zoude kunnen worden; immers schrijver zegt wel, dat voor iedere zieke 21 legdagen berekend kunnen worden, maar daar op 4157 veroordeelden, van af 1° Januarij 1849 tot 1° Januarij 1859 (pag. 105), 10,814 zieke-nummers (volgens tabel II) gerekend moeten worden, zoo kan men veilig aannemen, dat ieder veroordeelde, in het hoofdstation, 52 dagen in het Stads-verband verpleegd is geworden voor hij aan de malariaziekte bezweek.

Hierdoor werd ook als van zelf veel ruimte weggenomen voor de particuliere lijdens in het Stads-verband en nam door opeenhooping van menschen zeer zeker de sterfte toe.

Het is duidelijk, dat de schrijver, als ambtenaar, slechts feiten heeft kunnen mededeelen en niemand — de Regering, het Geneeskundig Bestuur of den Chef der Geneeskundige Dienst — door zijne resultaten heeft *mogen* hard vallen; niettemin schijnen ons die feiten alles behalve lofspraken op hen! In het belang der zaak alzoo wenschen wij dat schrijver de conclusiën, die uit zijne tabellen zijn te trekken, later nog duidelijker, en ongedwongener mededeelt, zoodra hij een afgerond geheel omtrent de beri-beri-ziekte zal hebben bewerkt, en na zijne verzekering dat zulks werkelijk in zijn plan ligt, willen wij daarom voorhands uit diegene zijner tabellen, welke hoofdzakelijk tot beri-beri betrekking hebben, geene uitkomsten mededeelen.

Bij het refereren van dit geschrift hebben wij ons van een eigenlijke beoordeeling moeten onthouden.

Gebrek aan kennis van Indische toestanden en van de locale en persoonlijke verhoudingen aldaar — door eigene waarneming — maken ons tot een onbevoegd beoordeelaar. Ook is dit geschrift blijkbaar het resultaat van een veeljarige waarneming, zoodat daarover moeilijk zoo terstond uitspraak kan worden gedaan.

Wat binnen den kring onzer beoordeeling ligt zijn hoofdzakelijk de vorm, de inrigting en het doel van het boek. Over de beide eersten spraken wij met een enkel woord, wij meenen namelijk, dat deze doelmatiger hadden kunnen zijn ingerigt.

De behandeling der verschillende punten toch had naar ons oordeel met meer orde en minder uitvoerigheid kunnen geschieden, dat sommige herhalingen overbodig en de lezing van het geschrift uitlokkender zoude hebben gemaakt.

Men bedenke daarbij evenwel dat schrijver zijn boek bestemde voor een beschaafd Indisch, *niet direct medisch publiek*, terwijl ook voor de juiste opvatting ervan niet

mag worden vergeten, dat hij schreef als een aan censuur onderworpen Staatsambtenaar.

Het doel dat schrijver beoogde verdient intusschen de goedkeurende lof van allen, die het hoog belang der hygiëne helder doorzien. Schrijver deed ook in deze rigting zich weder kennen als een man van wetenschappelijken zin en ijver, vol geestdrift voor de groote hygiënische beginselen die haren invloed op het algemeen welzijn steeds duidelijker openbaren. De cijfers, door hem geboekt, zijn bouwstenen die niet verloren zullen gaan!

Moge het hem vergunt zijn ook voor Nederlandsch Indië betere hygiënische toestanden voor te bereiden en door zijn geschrift daartoe den eersten stoot geven.

En zal ook, gelijk voor het moederland, in Indië een geneeskundig Staatstoezicht worden tot stand gebracht, dat in het bijzonder aan den schrijver daarbij een eervollen en nuttigen werkkring worde aangewezen. Wij houden ons verzekerd, dat hij aldáár veel kwaad nog zoude ontdekken, vele nuttige maatregelen tot verbetering zoude kunnen aanwijzen en aldus den Lande en der wetenschap nog gewigtige diensten konde verleenen.

Koog a/d. Zaan, Augustus 1865.

Dr. J. J. KERBERT.